

FENYVESI CSABA

A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák

Minden emberi tevékenység magában hordozza a hibázás lehetőségét. Szokták mondani: az ember hibázó lény. Ez alól a kriminalisták, jogalkalmazók sem kivételek. Tudják ezt a jogalkotók is.¹ A modern büntetőeljárás kódexek a büntetőjogi felelősségre vonás többszakaszúságát [előkészítő-tárgyalási, illetve előkészítő (nyomozási), közbenső (cezurális-ügyészi), tárgyalási (bíró-sági)] hirdetik, deklarálják éppen azért, hogy az esetleges hibákra, tévedésekre fény derüljön. Legalábbis nagyobb esély legyen erre, hiszen minél többen, minél többféle módszerrel vizsgálják meg ugyanazon kérdést, kérdéseket (lásd a kriminalisztikai hét fő kérdést), annál nagyobb a valószínűsége, hogy azonos válaszadások esetében helyes a felelet.²

A többszakaszú kriminalisztikai hibák és következményeik vizsgálatát három irányból közelíthetjük meg.³

- a) kazuisztikus módon eseteket sorolunk és visszakövetkeztetünk az okokra ezekből;
- b) a hibákat soroljuk fel, és azok következményeit;
- c) a következményeket, a végső kimenetelt emeljük ki, és visszakövetkeztetünk az okokra.

¹ Mindamellet világoan érződik a – hazai justizmordokkal foglalkozó igen kevés tanulmányok egyikeben – Bárd Károly által megfogalmazott tendencia: „Azt, hogy tévedni emberi dolog, a közvélemény az igazságszolgáltatásra nézve nem tartja elfogadhatónak. És úgy gondolom, ez az emberfeletti elvárás az oka a közvélemény fokozott érdeklődésének és indulatos bírálatának, ha az igazságot veszélyeztetve látja. És ugyanez a csaknem teljesíthetetlen követelmény váltja ki a bírák, a bírósági vezetők macacs ellenállását, az elutasítást, és a vitától való elzárkózást, ha a bírói tévedés lehetőségét szóba hozzák.” Bárd Károly: Bizonyítási rendszerek és az igazság kiderítése büntető ügyekben. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. Magyar Büntetőjogi Társaság, Budapest–Debrecen–Pécs, 2011, 29. o.; Bárd Károly a 29–34. oldalon összefoglalja a szabad bizonyításból következő tévedési veszélyforrásokat, tényállás-megállapítási „csapdákat”.

² Hozzáteszük e helyütt, hogy több eredménytelen nyomozás (például felderítetlen marad a tettes) mögött nem találunk semmiféle kriminalisztikai hibázást. A legnagyobb gondosság és szakmai hozzáértés mellett sincs mindenkor, mindenben siker, úgy is fogalmazhatunk, hogy a bűnüldözés nem feltétlenül „sikersztori”. Az igazság és justizmord oldaláról közelítve pedig néha meg éppen az a siker, ha nem születik bűnösítő (torz, igazságtalan) ítélet.

³ Itt jegyezzük meg – már tanulmányunk elején –, hogy terjedelmi korlátok miatt a hibaokok feltárása mellett a kivédeési, megelőzési lehetőségekkel, módszertani ajánlásokkal e helyütt nem tudunk foglalkozni, ezek megjelenítése külön tanulmányt igényel.

A tanulmány elméleti jellege miatt az előzők kombinációját választjuk olyképpen, hogy megnevezük – a legsúlyosabbal kezdve – a lehetséges torz következmények csoportjait, amelyeket prominens (világbéli⁴ és hazai) esetpéldákkal illusztrálunk, illetve támasztunk alá.

A kriminalisztikai hibák lehetséges következményei

1. Jogállamban a legsúlyosabb következmény az úgynevezett justizmord⁵ („jogi halál”, „bírói halál” vagy „bírói gyilkosság”), a téves ítélet, a hibás felelősségre vonás, a nem bűnös személy bűnösnek nyilvánítása.
2. A bűnös személy felelősségre vonásának elmaradása.
3. A konkrét személy ellen folytatott büntetőeljárás téves megindítása, folytatása (végül el nem ítélése jogerősen), amelynek „minősített”, súlyosabb esete, ha ez még személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéssel, például előzetes letartóztatással (ideiglenes kényszergyógykezeléssel) is jár.

1. A ténykutatás legfőbb célja a hű tükörtartás, a korrekt, pontos válaszadás a múlt eseményeire. Hogy véletlenül se történhessen „tükörtörés”, hogy olyan embert vonjanak felelősségre valamely bűnös tettért, amelyet nem ő követett el.

A modern kriminalisztika korszakából elsőként az *Alfred Dreyfus* százados elleni 1894-es francia (kontinentális) büntetőeljárását emeljük ki, amelynek során a katonatiszt ellen egy „elfogott” levél alapján nyomoztak, majd

⁴ Az angol, amerikai, ausztrál, kanadai, skót, új-zélandi szakirodalom felettébb gazdag monográfiákban, tanulmányokban, (erre hivatott intézményekben, alapítványokban, bizottságokban, megelőzési javaslatokban), a téves ítéletek („miscarriage justice”, „wrongful conviction”, „mistaken conviction”, „falsely convicted”, „falsely sentenced”, „unsafe conviction”) és okaik nyilvánosság elé tárásában, szemben például az igen szegény magyar szakirodalommal és teljes intézmény- és feltárási bizottság-, illetve vizsgálathatósággal. Angliában például felállították az INNOCENT, a Miscarriages of Justice UK, a United against Injustice és a Miscarriages of Justice Organisation and Anarchist Black Cross nevű szervezeteket. Andrew Roberts: The problem of mistaken identification: Some observations on process. Evidence & Proof, vol. 8, no. 2, 2004, pp. 100–119.

⁵ A justizmord kifejezést legjobb tudomásunk szerint August Ludwig von Schlözer használta 1782-es tanulmányában a halálos bírói ítéletekre. Öt évvel előtte, tehát 1777-ben Voltaire egyik levelében a joggyilkosait, merénylőit (assassins juridiques) emlegeti, majd 1822-ben egy Träger nevű szerző alkalmazza már szélesebb (mai) értelemben az összes téves bírói ítéletre. Lásd erről részletesebben: August Ludwig von Schlözer: Abermaliger JustizMord in der Schweiz. In: August Ludwig von Schlözer: Stats-Anzeigen, 2. 1782; Ortutay Gyula (szerk.): Voltaire levelei. Voltaire levele II. Frigyes porosz királynak. Ferney, 1777. augusztus 3. Auróra, Budapest, 1963, 215. o.; Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája III. kötet. Szekszárd, 1990.

emeltek vádat és ítélték szabadságvesztésre. Mint később kiderült, a „hazáruló” levelet más írta.⁶

1920-ban indult a következő történelmi léptékű, általunk kiemelt justizmord eset, mégpedig a *Nicola Sacco és Bartolomeo Vanzetti* elleni amerikai (angolszász) büntetőeljárás, ennek folyamán 1921-ben mindkettőjüket halálra ítélték, amit a nemzetközi tiltakozás ellenére 1927-ben végre is hajtottak.

1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerősen halálra ítélte a bíróság *K. Jánost*, akinek kegyelemből változtatták át büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre. Büntetéséből már tizenegy évet letöltött, amikor kiderült, hogy a bűncselekményt valójában *K. Péter* követte el, akit az új eljárásban felelősségre vontak, halálra ítélték, és ki is végezték 1968-ban.

1995-ben *P. Dénes* Heves megyei lakost ítélte el a bíróság jogerősen hatévi szabadságvesztésre halált okozó testi sértés és rablás kísérlete miatt. Az előzetes letartóztatással és büntetéssel együtt már huszonhat hónapot börtönben töltött a terhelt, amikor kiderült, hogy az idős nő sérelmére elkövetett bűncselekménynek más a tettese, akit felelősségre is vontak emiatt.

2002. május 9-én a móri Erste bankfiókban elkövetett, nyolc ember életét követelő rablás tetteseként a bíróság jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte *K. Edét*. 2007-ben derült ki, hogy a bűncselekményt két másik személy követte el.

Végül e csoportban kiemeljük, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az elmúlt három évtizedben (1986–1987 óta), amióta az Államokban létezik a DNS-azonosítási eljárás, napjainkra már több mint háromszáz ügyben derült ki utólag, hogy a megvádolt, majd (tévesen) elítélt személyek anyagmaradvány-mintái nem egyeznek a helyszínen talált és felelősséget megalapozó anyagmaradványokkal.⁷

2. Nem vonják felelősségre az elkövetőt, ami mögött állhat az, hogy egyáltalán nem is került látókörbe, még behatárolni sem sikerült a személyét. Ám az

⁶ Akár a Dreyfus-, akár a Sacco- és Vanzetti-per esetében vannak történész adatok, verziók arra, hogy bizonyos „konceptiózusság”, politikai nyomás volt az ügyekben, mindazonáltal témánk szempontjából a kriminalisztikai adatok és hibák a lényegesek, amelyek – nézetünk szerint – nem politikai színezetűek.

⁷ Az Egyesült Államokban a DNS-vizsgálat elfogadottá válásával 1989 és 2007 között kétszáz olyan esetet regisztráltak, amelyben ennek elvégzésével derült ki, hogy nem a tényleges elkövetőt ítélték el. John Collins – Jay Jarvis: *The Wrongful Conviction of Forensic Science*. Crime Lab Report 2008. http://www.crimlabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf. 2010-ben kétszázötvennégyen állt a mutató (köztük 17 halálra ítélttel), 2013-ban ez a szám már meghaladja a háromszázat (köztük 18 halálra ítélt). *The Innocence Project*, 2013.

is előfordulhat, hogy a kriminalisták látókörébe kerül a vélt elkövető, a felelősségre vonása azonban mégis elmarad. Tanulmányunkban azok közül is a kriminalisztikai hibák miatt – feltehetően – „kicsúszó” esetek a relevánsak, példaértékűek.

Az amerikai igazságszolgáltatás (és kriminalisztikatörténet) egyik „minta-példánya” az *O. J. Simpson* ellen 1994-ben folytatott büntetőeljárás, amelyben azzal vádolták meg a később felmentett országos híró sportlót, hogy megölte a feleségét és annak állítólagos szeretőjét Los Angeles-i otthonában.⁸

Magyarországon 1984-ben a Szolnok megyei *M. János* vádolta meg az ügyészség egy kislány sérelmére elkövetett emberöléssel, ám a bíróság hosszas büntetőeljárásban, több fórumot megjárva 1986-ban végül jogerősen felmentette.

3. A „legrosszabb”, a justizmord, a téves jogerős elítélés be nem következése jó fordulat, jogállamban azonban az is megengedhetetlen, és törekedni kell az elkerülésére, megelőzésére, hogy bárki ellen tévesen folytassanak büntetőeljárást, nyomozást, bírósági tárgyalást. Különösen nemkívánatos, ha mindehhez még őrizet, előzetes letartóztatás (és sorolhatnánk még a személyi szabadságot érintő és nem érintő kényszerintézkedéseket) párosulnak, akár évekig tartón.⁹

2004-ben a madridi vasúti robbantásos terrorista merénylet helyszíni szemlélén egy kék táskában megtalálták az elkövető által használt detonátort, rajta egy ujjnyommal. Miután a spanyol nyilvántartásban nem találtak egyezőséget, nemzetközi ujjnyomkörözést adtak ki. Az FBI-szakértők tizenöt egyezőségi pontot találtak *Brando Mayfield* Portland városában tevékenykedő ügyvéd ujjnyomatával. A spanyol hatóságok az ellenőrzéskor csak hét minuciális pontot találtak (amit nem tartottak elégnek), ám hosszas egyeztetés után az ügyvédet mégis elfogták, előállították, majd két héten át letartóztatásban tartották, mire

⁸ A nemzetközileg is elfogadott, deklarált ártatlanság vélelmének következetes alkalmazása alapján (még ha más személy egyáltalán fel sem merült elkövetőként) nem mondhatjuk ki és nem is állítjuk a bíróság ellenében, hogy *O. J. Simpson* vagy *M. János* bűnös volt. Azért emeljük ki az ügyüket, mivel számtalan, tanulságos kriminalisztikai hiba fedezhető fel, amelyek elmaradása, kivédése esetén feltehető, hogy más következtetést vont volna le az amerikai esküdtszék, illetve a magyar bíróság. Mindenesetre a feltárt hibák lényeges szerepet játszottak az ügy végső megítélésében. Badó Attila az *O. J. Simpson* ügyön kívül még négy hasonlóan kritikus, megkérdőjelezhető amerikai felmentéses ügyet részletes kötetében. Badó Attila: *Esküdtszéki ítéletek. Futni hagyott bűnösök?* Studio Batiq, h. n., 2004

⁹ Nem sorolhatjuk ide azokat az eseteket, ahol büntetőeljárás alatt álltak személyek, végül megszüntették velük szemben a nyomozást, illetve felmentették őket bizonyítottság (bizonyosság) hiányában, vagyis nem állítható bizonyosan (és ilyet bíróság sem állapított meg jogerősen), hogy más vagy mások követték el a bűnselekményt.

kiderült a tévedés és hogy az ujjnyom valójában és bizonyosan az algériai *Ouhmane Daoudé*. Esetében (a bűncselekmény felkészülési helyén, egy vidéki házban talált) anyagmaradvány DNS-azonosítása is igazolta az egyezőséget.¹⁰

Bizonyosan más által (*A. Attila* által) elkövetett bankrablássorozat nyomozásában voltak több hónapon keresztül előzetes letartóztatásban az Sz. testvérek az 1990-es évek egyikében.

V. László egy 1991-ben elkövetett tolnai emberölési ügyben töltött két év két hónapot előzetes letartóztatásban, amikor a marasztaló elsőfokú döntést követően, még éppen a másodfokú állásfoglalás előtt kiderült, hogy a bűncselekményt más követte el, akit aztán felelősségre is vontak emiatt.

A kriminalisztikai hibák csoportosítása

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi válthatja ki általánosságban és mi váltotta ki az idézett ügyekben is a hibázásokat. Volt-e köztük kriminalisztikai, azon belül krimináltechnikai, krimináltaktikai, netán metodikai hiba?¹¹

A justizmordok okai az Egyesült Államokban

Több vizsgálat is folyt a kérdések megválaszolására az amerikai kontinensen, ezek közül hármat emelünk ki, mivel látható belőlük, hogy mindegyik hasonló következtetésre jutott.

Az első vizsgálat eredményeként megkülönböztették a közvetett és közvetlen okokat.¹²

Közvetett okként jelölték meg:

- a) a közvélemény nyomását;
- b) a terhelti kisebbségi csoporthoz való tartozást (például afroamerikai, indián, ír származást, netán felekezeti hovatartozást);

¹⁰ Lásd erről a részleteket: Sandy L. Zabell: Fingerprint Evidence. Journal of Law and Police, vol. 3, no. 15, 2005, pp. 148–151.

¹¹ Megjegyezzük, hogy tanulmányunknak nem lehet tárgya a szándékos, bűncselekményes bizonyítékbeszerzés, például bizonyítékkoholás, hamis szakvélemény- vagy okiratkészítés, hamis tanúvallomás, bántalmazás, kényszerítés, erőszakkal és/vagy fenyegetéssel kreált vallomás, illetve a valóban koncepcióis büntetőeljárás. Itt a szakmailag helytelen (kifogásolható), gondatlan jellegű hibázásokról elmélkedünk, nem a bűnös (szándékos, visszaélészerű, törvénytelen) magatartásokról.

¹² Lásd részletesebben a következő forrásokban: Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fényvesi Csaba (szerk.): i. m. 43. o.; Badó Attila – Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003; <http://www.innocenceproject.org>

- c) a sajtóságos angolszász keresztkérdézéses eljárást, amely nem feltétlenül a tény tisztázást szolgálja, hanem inkább a saját akarat érvényesítését, a másik fél legyőzését;
- d) a rendőrhatalóságok elfogultságát.

A közvetlen kiváltó okok között a következők merültek fel:

- a) téves felismerésre bemutatások¹³ mint leggyakoribb esetek¹⁴;
- b) rendőrhatalósági nyomozási hibák [például igazoltatási, szemlési hibák, befolyásolások, anyagmaradvány szennyeződések (*cross-* vagy *carry-over*; *-contamination*) nyomegyediségi pontok rombolása];
- c) rendőrhatalósági, nyomozási jogszabálysértések;
- d) ügyészi hibák¹⁵ (például bizonyítékok kirekesztésének elmulasztása);
- e) szakértői vélemények hibái (megalapozatlan, szakmailag téves)¹⁶;
- f) más bűnelkövetők, börtönügynökök, informátorok téves tanúvallomásai, jelentései;
- g) hibás, gyenge védőügyvédi tevékenység;
- h) hamis beismerő vallomás;
- i) téves közvetett bizonyítékok.

A második vizsgálat kétszázöt konkrét esetet dolgozott fel, következtetéseiük szerint az okok a következők:¹⁷

- a) téves felismerési azonosítások (*misidentification by a witness*) 52,3 százalék;
- b) téves vallomás (*false testimony*) 11 százalék;
- c) a hatóságok gondatlanságai (*negligence of officials*) 9,9 százalék;

13 Spinney vizsgálatában hetvenöt százalékot tettek ki a téves felismerésre bemutatások. Laura Spinney: Eyewitness identification: Line-ups on trial. *Nature*, no. 453, 2008, pp. 442–444.

14 Az e témával kapcsolatosan végzett egyik amerikai kutatás eredménye szerint a téves ítélettel végződő esetek hetvenhét százalékában játszottak közre a szemtanúk tévedései. Lásd John Collins – Jay Jarvis: i. m.

15 Az angol (walesi) szakirodalomban találkozunk a „prosecutor’s fallacy”, az „ügyészi tévesztés” esetével is, ami mögött a bizonyítékok (valószínűségének) helytelen értékelése húzódik meg. [Kontrapárisa is van, mégpedig az informális „defence fallacy”, amikor a védelem tévesen értékeli (a terhelt javára) a bizonyítékok valószínűségét, elmulasztja minden bizonyíték számbavételét.] Jim Fraser – Robin Williams (eds.): *Handbook of Forensic Science*. Willan Publ., Cullompton, 2009, p. 638., 627.

16 Az egyik amerikai ügyben a kirendelt grafológus szakértő azt állította egy inkriminált levél írójáról, hogy „francia, középosztálybeli és fiatal”. Amikor az illetőt a tanúk padjára szólították, kiderült róla, hogy örmény apa Angliában született és amerikai iskolát végzett fia, és jóval az ötven fölött van. Lásd erről a téves szakvéleményről: Angus Hall: *A bűntüldözés nagy pillanatai*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005, 114. o.

17 Ronald C. Huff – Ayre Rattner – Edward Sagarin: *Convicted But Innocent. Wrongful Conviction and Public Policy*. Sage Publ., Thousand Oaks, 1966, p. 62.

- d) „kényszerített” beismerés (*forced confession*) 8,4 százalék;
- e) koholás (*framing*) 4,2 százalék;
- f) rendőri téves vallomás (*false testimony by an official-police*) 2,6 százalék;
- g) szakértői tévedés, hiba (*expert error*) 1,6 százalék.

Végül a harmadik vizsgálatban nyolcvanhat ügyet tekintettek át, és a következő tévedési faktorokat (*causative factors of miscarriages of justice*) jelölték meg:¹⁸

- a) téves felismerési azonosítások (*misidentification by a witness*) 71 százalék;
- b) tudományosteszti-hibák (*errors in forensic science tests*) 63 százalék;
- c) rendőri hibák (*police errors*) 44 százalék;
- d) ügyészségi hibák (*prosecution errors*) 28 százalék;
- e) téves/hibás szakértői vélemények (*false/erroneous expert opinions*) 27 százalék;
- f) nem korrekt informátori jelentések (*dishonest informers*) 19 százalék;
- g) hozzá nem értő védők (*incompetent defence counsels*) 19 százalék;
- h) téves tanúvallomások (*false witness testimony*) 17 százalék;
- i) hamis beismerés (*false confession*) 17 százalék.

A kriminalisztikai hibák csoportosítása Magyarországon

Nézetünk szerint többféle szempontú csoportosítás lehetséges a kriminalisztikai hibák körében – már a következményi súlyosságon túlmenően, amelyet az előbbiekből már három fajtában osztályoztunk (justizmord, felderítetlenség, téves eljárás).

1. A kriminalisztika belső tagozódása szerint:

- a) krimináltaktikai (helyszíni szemle, „első csapás”, forrányom, helyszínbiztosítás, helyszínblokkolás, felismerésre bemutatás, bizonyítási kísérlet, kihallgatás, titkos eszközök alkalmazásának hibái, perszeverantikus verziófelfogás, rossz verzióállítás, védekezés ellenőrzésének hiánya, a rovtott múlt eltúlzott értékelése, holtpont fel nem ismerése, helytelen nyomozásszervezés),
- b) krimináltechnikai (rossz nyom-, anyagmaradvány-felkutatás, -rögzítés, „nyomkereszteződés-nyomszennyeződés”, megőrzési lánc [*chain of custody*] megsértése, bűnjel elvesztése, rossz csapdahasználat stb.),

¹⁸ Michael J. Saks – Jonathan J. Koehler: The Coming Paradigm Shift in Forensic Identification Science. Science, no. 309, 2005, p. 892.

- c) metodikai (helytelen számítógép-lefoglalás, banki igazolások be nem gyűjtése, és sorolhatnának végtelenül, mivel kimeríthetetlen a köre, hiszen minden bűncselekménytípusnál más és más csokor jön elő);
2. A kriminalisztikai (elvi) piramis építőkövei szerinti hibacsoportok:¹⁹
- a) a hét kriminalisztikai kérdéssel kapcsolatos általános jellegű hibák (például idővesztés, késedelmesség, nyilvántartás-ellenőrzés elmaradása),
 - b) a nyomokkal kapcsolatos hibák (nyomfelkutatás, -rögzítés elmaradása, „nyomsértés”, -eltűnés, káros anyaggal megsemmisítés, téves azonosítás stb.),
 - c) anyagmaradványokkal kapcsolatos hibák (például: mikro- és szubmikrométerűek fel nem kutatása, kontamináció, téves azonosítás),
 - d) vallomásokkal kapcsolatos hibák (hamis beismerés, befolyásolás, téves tanúvallomás, téves felismerés, helytelen bizonyítási kísérlet beállítás stb.),
 - e) okiratok (benne a szakvélemények hibái, hamis iratok fel nem ismerése, hamisnak nyilvánítás tévesen);
3. A hibaveszélyesség („veszélyskála”) fokai szerint lehet:
- a) „justizmord” veszélyűek (kiemelten veszélyes – „legveszélyesebb” kategória): például felismerésre bemutatás elhibázása, tévedő tanúk vallomásai, hamis beismerés, vallomások befolyásolása, téves szakvélemény, nyom- és anyagmaradvány indokolatlan kereszteződése,
 - b) veszélyes (nem lesz általában felelősségre vonás): bizonyítási kísérlet hibái (inkább a negatív az „értékes”, kizárnak valakit tévesen), kutatási hiba (nem találnak meg valamit, nem rögzítik pontosan a talált corpusokat), okiratvesztés, „első csapás” hibái, poligráfus téves kizárás, téves kutyás szagazonosítás (téves szagnyomkövetés),
 - c) kevésbé „veszélyes” (kisebb jelentőségű): szembesítési hibák, alaptalan poligráfus terhelés;
4. Tettes vagy vélt tettes szempontjából a hibák lehetnek:
- a) a tettes vagy vélt tettes javára szóló: poligráf téves kizárása, nyomanyagmaradványos (kézírás) szakvélemény téves kizárása, tanú tévedése stb.,

¹⁹ Az elvi (azonosítási) piramismodellről részletesen lásd Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodellje és alapelvei. *Belügyi Szemle*, 2012/10., 14–26. o. Alapját a hét fő kriminalisztikai kérdés (mi, hol, mikor, hogyan, ki-kivel, miért?), mediátorait a nyomok, anyagmaradványok, vallomások és okiratok, fókuszát pedig az azonosítás adja.

- b) a tettes vagy vélt tettes terhére szóló: poligráf téves terhelése, nyomanyagmaradványos (kézírás) szakvélemény téves terhelése, tanú tévedése, hamis beismerés stb.;

A 4. a)–b) példaszzerű felsorolásból látható, hogy „tükörképes” hibákról van szó, attól függ, a tévedés milyen irányú, akként módosul a javára-terhére szóló csoportosítás is. Úgy tűnik, majd mindegyik tévedés magában hordozza a duplumot. Kutatásunk során egy kivétel azért felvetődött. Ez pedig a hamis beismerés. Az ugyanis csak a terhére szólhat a vélt elkövetőnek, és mint látni fogjuk a konkrét ügy-hibaelemzéseknél volt is erre példa (P. Dénes-ügy).

5. A hibázás láthatósága szerint:

- a) nyílt hibák (mindazok, amelyeket az előbbi csoportoknál felsoroltunk),
b) titkos hibák (mindazok, amelyeket a titkos eszközök, erők és módszerek felhasználásánál el lehet követni, akár a jogi keretek, akár a taktikai-technikai körben, például: engedélyeztetés elmaradása, cél- és tárgyútlépés, dekonspiráció, téves informátori jelentés);

6. A hiba „elkövetési helye” szerint lehet:

- a) nyomozási szakban (itt a leggyakoribb, különösen azokban a büntetőeljárású rendszerekben, ahol – akár a törvényalkotó akarata ellenére – ezen van a hangsúly a gyakorlatban [például ilyen a magyar is])²⁰,
b) közbenső eljárásban (hiszen a vádemelést megelőzően egyes büntetőeljárások lehetőséget adnak az ügyésznek, vizsgálóbírónak is nyomozási, kriminalisztikai cselekmények végzésére, például kihallgatást, helyszíni szemlét, bizonyítási kísérletet stb.),
c) bírósági szakban (ahol – ahogy erre már korábban rámutattunk – egyre több kriminalisztikai mozzanat merül fel, gondoljunk csak a kihallgatások taktikájára).

²⁰ Ahogyan ezt a hangsúlyeltolódást Király Tibor és Bárd Károly is megfogalmazta már. Lásd erről a Király Tiborral és Bárd Károllyal készített interjú a Be. reformjáról, az elképzelésekről és a megvalósulásról. „A legfontosabb kérdésekben nem értünk el eredményt”. *Fundamentum*, 2002/2., 41–45. o. Éppen a nyomozási hangsúlyosság miatt is kiemelkedően fontos a kriminalisztikai hibák vizsgálata, ugyanis olybá tűnik, hogy a magyar bírósági módusz nem teszi igazán lehetővé, nem könnyíti meg az esetleges hibák kijavítását, az ellentmondások felderítését, sokkal inkább a „hozott anyag” fut át akadálymentesen, kétség (ahogy az angol fogalmazza: reasonable doubt) nélkül.

A kriminalisztikai hibák a konkrét ügyekben

Nem haszontalan áttekinteni a ténylegesen elkövetett legfőbb hibákat az egyes, az előbbieken kiemelt (orvosi ló jellegű) ügyekben. Ezekből ugyanis magunk is megfogalmazhatjuk az Achilles-sarkokat, gyenge pontokat.

Alfred Dreyfus-per: Kezdetben „titkos”, a terhelt és a bíróság által sem ismert írásszakértői vélemény alapján indítottak ellene eljárást, majd a nyílt eljárásban két kevésbé ismert írásszakértő adott téves terhelő szakvéleményt, majd ezeket tetézte *Alfonse Bertillon* téves írásszakértői véleménye. Az eljárás idején felvetődött, hogy egy másik tiszt készítette az iratot, ennek érdemi ellenőrzése azonban elmaradt. A vádló perszeverantikusán ragaszkodott a harmincöt éves Dreyfus elleni vádhoz, amelynek alapján lefokozása mellett életfogytiglani szabadságvesztésre is ítélték. Többszöri perújrafelvétel (és öt év ördög-szigeteki raboskodás) után 1889-ben elnöki kegyelmet kapott, majd 1906-ban teljes mértékben rehabilitálták rendfokozata visszaadásával és a francia hadseregbe visszavételével.²¹

A két olasz származású szakszervezeti tisztségviselőt, Nicola Saccót és Bartolomeo Vanzettit két fegyveres rablással gyanúsították, majd vádolták meg négy teljesen elhibázott (képzetlen személyek által adott) „fegyverszakértői” vélemény, lövedék–fegyver azonosítás alapján.

Ezekhez még hozzájött néhány hibásan végrehajtott felismerésre bemutatás, és az alapjukat adó felismerő tanúk tévedései, valamint a más tanúk által alátámasztott alibi ellenőrzésének elmulasztása, illetve figyelmen kívül hagyása. Ugyanígy negligálták az alvilágból érkezett adatot a más elkövetőkre. Csak 1977-ben ismerte el Massachusetts állam kormányzója, hogy a korábbi bírósági eljárás nem volt korrekt, az előírásoknak megfelelő.²²

K. János az 1957-es martfüi emberölés ügyében többször tett hamis beismerő vallomást, ezeket általában meg is változtatta – a Miranda-szabályok miatt ma már helytelen gyakorlati műszóval –, „visszavonta”. Ám az is előfordult, hogy még helyszíni kihallgatás (akkori nevén helyszínelés) keretében is megmutatta, hogyan támadta és ölte meg a munkahelyéről hazafelé kerékpározó nőt. Jelentkeztek téves felismerő tanúk is, akik látták a bűncselekmény helyszínének környékén. 1962 és 1967 között újabb öt hasonló bűncse-

²¹ Részletesebb leírása megtalálható Katona Géza – Kertész Imre: A bűn nyomában. Minerva Kiadó, Budapest, 1977, 231–236. o.

²² Az ügy részletesebb leírása megtalálható: Katona Géza – Kertész Imre: i. m. 201–210. o.; Patrick M. Wall: Eye-Witness Identification in Criminal Cases. Charles C. Thomas Publ., Springfield, 1965, pp. 20–21., 93–94.

lekmény történt a környéken, amelynek tettesét, K. Pétert 1967-ben sikerült azonosítani, egyúttal rábizonyítani – legfőképpen igen részletes feltáró jellel-gű beismerő vallomása alapján – az 1957-es esetet is.²³

P. Dénest Heves megyében ítélték hatévi szabadságvesztésre egy 1994-ben elkövetett halált okozó testi sértés és rablás büntetetének kísérlete miatt, legfőképpen saját kezüleg írt hamis beismerő vallomása és egy tévedő tanú vallomása alapján. Ezek mellett a kutyás szagazonosítás eredménye is terhelte, ami annyiban helytálló volt, hogy valóban járt a bűncselekmény helyszínén, de nem az elkövetéskor, hanem korábban. Már két és fél évet letöltött a jogerős szabadságvesztéséből, amikor egyértelművé vált, hogy más volt a tettes, akit azután felelősségre is vontak.²⁴

K. Edét a 2002-es móri, nyolc ember halálát okozó büntetőügyben ítélték jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre, több év után. Mégpedig főleg téves felismerésre bemutatások, tévedő tanúk, terhelti védekezés ellenőrzésének elmaradása, perszeverantikus egy verzióhoz való ragaszkodás miatt. Mint utólag kiderült, a 2007-ben feltárt valódi tetteseket a bűntény napján a környék blokkolását végző rendőrök igazoltatták is, amint éppen (az elkövetés után) a városból távoztak személygépjárműjükkel, benne a fegyverekkel és a zsákmánnyal.²⁵

O. J. Simpson ügyében a következő kriminalisztikai hibákat követték el az eljáró hatóságok:

- a bűncselekmény éjszakáján elmulasztották biztosítani a helyszínt;
- ennek következtében többen is átsétáltak a véres lábnyomokon, és a cipőtalpukon jelentős mennyiségű bizonyítékot hordtak szét a szobákban és a házban kívül;
- a készült videofelvételeken jól látható, hogy a nyomozók védőoverall és kesztyű nélkül dolgoztak a helyszíni szemlén;
- a felvételen látható az is, hogy az egyik szemlélő rendőr elejt egy törülköz-dőt, majd a kezével törli tisztára, illetve piszkos kézzel töröl le egy csipeszt;
- a szemlélő rendőrök a tetthelyről úgy mentek át egyenesen O. J. Simpson lakására, hogy nem öltöztek át, és nem dolgozták fel az ottani nyomokat, pedig azokat rögtön össze lehetett volna vetni a második helyszínen találtakkal;

23 Katona Géza: A büntülődzsés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 1998, 193–195. o.; Kovács Lajos: A mór megtette. Korona Kiadó, Budapest, 2009, 248–255. o.

24 Lásd részletesebben: Hack Péter: i. m. 36. o.

25 Dezső Antal védőbeszéde a móri mérszárlással vádolt K. Ede védelmében. In: Tóth Mihály (szerk.): Híres magyar perbeszédék. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013, 334–368. o.; Hack Péter: i. m. 36–37. o.; Kovács Lajos: i. m. 370. o.

- a rendőrségi fényképész lefotózott egy véres papírdarabot nem messze a sértett nő fejétől a második helyszínen, ám ezt a bűnjelet nem katalogizálták, nem szerepelt a nyilvántartásban-bűnjeljegyzéken;
- a második helyszínről, a ház belsejéről nem készült fénykép, csak a holttestek közvetlen környezetéről, így nem volt megörökített fényképanyoma semmiféle dulakodásnak vagy bármilyen tárgynak, ami később használható lett volna;
- a sértettek holttestét tíz órán keresztül senki nem vizsgálta meg, holott egy orvos szakértő képes lett volna megállapítani a halál beálltának idejét, és további nyomokat is talált volna a testeken;
- miután a nő holttestét körbefényképezték, valaki a hátára fordította, így eltűnt az a vérfolt, amely a hivatalos fényképeken a melltartója felett látszik. A halottkém véleménye szerint ez a vérfolt a támadóé lehetett, aki megsérült a dulakodás közben, ám mintát senki nem vett belőle. Az után pedig, hogy megfordították a testet, már nem volt rá mód;
- a nő házában talált tálnyi olvadozó jégkrémeket nem fotózták le, pedig döntő fontosságú lehetett volna a halál időpontjának meghatározásában;
- a szemlélők nem fölíázták le az elhunytak kezét;
- a házbeli szemlélő nem használták a nemi bűncselekményeknél rendszeresített eszközkészletet;
- a házban nem vizsgálták meg, sőt le sem fényképezték a hátsó kaput, amely a tettes valószínűsíthető menekülési útvonalába esett;
- (csak) hetekkel később találtak a hátsó ajtónál vérnyomokat;
- a nő holttestét a halottasházban – ahelyett, hogy részletesen megvizsgálták volna – lemosták, ezzel eltüntették a legutolsó nyomokat, amelyek elárulhatták volna a tettes személyazonosságát;
- a nő holttestének boncolására azonban csak két nappal később került sor;²⁶
- nem rögzítették pontosan a Simpsonsotól levett vérminta mennyiségét;
- a Simpson lakásán tartott házkutatáskor talált véres kék férfizoknit nem vette fel a rögzítő videokamera, és a bűnjeljegyzéken sem szerepelt;
- a Simpson Ford Bosco kocsijában talált vérnyomokból csak reprezentatív mintákat vettek;
- vérmintát – a baktériumnövekedés veszélyével járó – műanyag zacskóba is beraktak, rögzítették.²⁷

²⁶ Paul Roland: Helyszínelők. A bizonyítékok nyomában. Pannon-Literatúra Kft., Kistűszállás, 2009, 48–50. o.

²⁷ Pap András László: Nyomörögítés rivaldafényben. O. J. Simpson és az évszázad pere. Belügyi Szemle, 2010/7–8., 234., 244. o.

M. János Szolnok megyei emberöléses ügyében – miután a bizonyítási kísérletek elmaradtak azok ellenőrzésére – téves tanúvallomások születtek, hiányos és pontatlan házkutatási-lefoglalási jegyzőkönyvek, bűnjeljegyzékek, fényképmellékletek készültek, hibásan választottak hatósági tanúkat a kutatás során, befolyásolt felismerésre bemutatásokat tartottak, késedelmesen ellenőrizték a terhelt alibihipotézisét és nem őrizték meg a boncoláskor a vércsoport-analízishez szükséges áldozati lépet.²⁸

Az Sz. testvérpár hat hónapig volt előzetes letartóztatásban a Viszkis rabló néven elhíresült A. Attila által elkövetett egyik bankrablási ügyben, mivel téves tanúfelismerések, illetve kutyás szagazonosítások történtek.²⁹

V. László 1991-es, Tolna megyei emberölési ügyében többszöri – jegyzőkönyv nélküli – hatóság tagjával történő „elbeszélgetés” után hamis beismerő vallomást tartalmazó jegyzőkönyvek keletkeztek, felmerültek téves (családi) tanúvallomások, valamint terhelt bizonyítékként szolgált egy helytelenül értelmezett – terhelti szavakat tartalmazó – videofelvétel, végül (mint „perszeverantikus” mozzanatot) megemlítjük a poligráfós vizsgálat (kizáró) eredményének figyelmen kívül hagyását.³⁰

A főbb kriminalisztikai hibák és megelőzésük lehetőségei

Mi látható az amerikai és magyar felsorolásokból³¹, mi a következtetés, melyek a fő veszélyforrások?

A felismerésre bemutatás gyengéi

Egyértelműen első helyen szerepel a veszélypontok között a látásra épülő felismerésre bemutatás (*identity parade, identification parade, line-up*). Veszé-

²⁸ A bíróság nem fogadta el a kutyás szagazonosítás és a poligráfós vizsgálat terheltő eredményeit bizonyítékként, mivel azok módszertanát nem tartotta tudományosan megalapozottnak, illetve megbízhatónak. További részletek Katona Géza: Még egyszer Magda János büntügyéről. Belügyi Szemle, 1986/8., 96–104. o.

²⁹ P. Gál Judit – Ambrus Attila: Én, a Whiskys. IPM Könyvek, Budapest, 1999, 168. o.

³⁰ További részleteket lásd forrásként Kiss Viktória: Egy justizmord eset kriminalisztikai tanulságai. OTDK dolgozat, Szeged, 2013.

³¹ Egy német kutató több mint ezeregyszáz perújítási ügy vizsgálatát követően hasonló okokat fogalmazott meg. Karl Peters: Fehlerquellen im Strafprozess. Eine Untersuchung der Wiederaufnahmeverfahren in der Bundesrepublik Deutschland. 2. Band. Verlag C.F. Müller, Karlsruhe, 1972

lyességét külön emeli, hogy tapasztalatunk szerint a kezdeti felismertetési hiba, tévedés végiggyűrűzik az egész eljáráson, és lavinaszerűen „söpri le” a más, esetleg ellentétes (mentő) bizonyítékokat. Túl erőssé válik, ráadásul a terhelt és védője számára szinte kivédhetetlen, ha azt szabályosan folytatták le, és „csak pusztán” a tanú tévedéséről van szó. Ennek ellenbizonyítása elméletileg is kritikus, a gyakorlatban még inkább.

Kétirányú probléma húzódik, húzódhat meg a hibás felismerések mögött. Egyrészt a hatósági (jogi-kriminálisztikai) túlkapasok, hibázások, befolyásolások, másrészt a tanúk tévedései (hibás megfigyelés, képrögzítés, előhívás miatt), illetve előfordulhatnak ezek kombinációi is, egyidejű (páros-párhuzamos) megjelenésük.

Eddigi, főleg a szembesítéshez köthető kutatásaink, a szakirodalmi adatok és gyakorlati tapasztalataink, illetve az előbbi ügyekben előforduló téves módusok alapján a következő végrehajtási (kriminalista) hibaokokat tudjuk felsorolni, amelyek eltérnek a kriminálisztikai követelményektől.

- a) a felismerő tanúnak előzetesen már bemutatták a „felismerendő” (később a sorban álló egyik) személy egyedüli fényképét (például M. János, illetve K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál, később a tanúk már a látott kép alapján választottak);
- b) a felismerésre bemutatás előtt a végrehajtás helyén (például rendőrségi folyosón, udvaron, autóban) már előzetesen látja a felismerő tanú a később a sorban szereplő személyt (M. János esetében éppen bilincsben várakozva látta);
- c) a potenciális terhelt (terhelt) kitűnik, lényegesen eltér a sor többi tagjától öltözetben, hajviseletben, hajszínből, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz stb.), korban, testalkatban (M. János esetében egyedül ő volt papucsban, a többiek utcai cipőben, mivel az épületen belülről hozták a felismeretés helyére);
- d) a szituációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési körülmények között hajtják végre (M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony, amikor később így hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem);
- e) több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és közben;
- f) nincs elég személy (vagy tárgy) a kiválasztásnál; (a Dreyfus-perben egyedül a századost mutatták meg a tanúknak);
- g) fénykép felismerésre bemutatása esetén csak az azonosítandó személyről mutatnak be képet (nem mutatnak többet);

- h) vagy túlságosan nagy méretűt (kiugróan eltérőt a többihez képest) mutatnak róla (vagy a nyomozói verzióhoz igazodó személy fényképét lassabban, hosszabban mutatják);
- i) a felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismertetőjegyeikben (túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint);
- j) szuggesztíót, befolyásolást, helytelen instrukciókat alkalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába, sugallja a kiválasztandó (verziós) személyt (durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz);
- k) helytelen, hiányos, hibás jegyzőkönyvi, illetve videós rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól;
- l) elmarad a felismerő tanú hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hang) közül választania, és hogy az elkövető nem biztos, hogy jelen van;
- m) a nyomozási cselekmény indokolatlanul késedelmes végrehajtása (elhalványulnak a tanúk emlékképei).

A tévedő tanúk

A hatósági hibázásokon túlmenően, hatósági „besegítés” nélkül is „produkálják” a tanúk a tévedéseket mind a felismerésre bemutatásoknál, mind általában a vallomásaikban. (Ahogy említettük, a kettő kombinációja is előfordulhat és elő is fordul.) Ezért ez is a justizmordhoz vezető kiemelt okok között szerepel, fontosnak tartjuk, hogy ismertessük ezzel kapcsolatos álláspontunkat, kutatási eredményeinket.

A tanúk tévedése nem újdonság sem a hazai, sem a külföldi szakirodalomban. Ezek közül kiemeljük *Kertész Imre* 1965-ös, továbbá *Nagy Lajos* 1966-os monográfiáját, ezekben a szerzők részletesen taglalták a tanúvallomást befolyásoló objektív és szubjektív tényezőket³², illetve a tanúk fajtáit, csoportjait a szubjektív és objektív igazság szempontjából. Mindannyian tudjuk már, hogy a látott, hallott események észlelése, az arra emlékezés és visszaadásuk fontos mozzanat a tanúvallomás hitelt érdemlősége, megbízhatósága, pontossága (*accurate–inaccurate*) szempontjából.

A bűncselekmény rekonstruálásához szükséges, hogy a majdani tanúk a cselekményt optimálisan észleljék, és a történeteket minél pontosabban vissza

³² Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben. KJK, Budapest, 1966, 128–214. o.; Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965, 199–244. o.

is tudják adni. Ezt azonban több tényező is befolyásolja. Egyrészt az események általában nagyon gyorsan történnek, így a pontos és részletes megfigyelésük nem lehetséges, valamint az észlelés körülményei sem mindig a legkedvezőbbek; másrészt az emberi emlékezés is sok tényezőtől függ: a nem megfelelően észlelt eseményeket nehezebb vagy teljesen lehetetlen pontosan visszaadni, továbbá adott személy érdeklődési köre, ismeretei is befolyásolhatják, hogy a konkrét cselekménnyel kapcsolatban mire figyelt fel, vagy éppen mit jegyzett meg.

Az észlelés és emlékezés hibáin túl azonban számolni kell a tanúban felszínre törő „lombrosói látásmóddal”, a „született bűnöző” mítoszban megelevenedő előítéletekkel, amelyek befolyásolják a visszaemlékezést, ezáltal „színesítve” a nem csupán tényekre szorítókozó vallomást.

A tanúban lejátszódó pszichikai folyamatok, a különféle motivációk azonban nemcsak a tanúvallomások téves (hamis) voltát okozhatják, hanem hatással vannak a felismerésre bemutatás eredményességére is, hiszen téves azonosításhoz, hamis felismeréshez vezethetnek.

Odenhal szerint „a gyanúsítottnak a téves azonosítása a szemtanú által felismerésre bemutatással vagy fényképről felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. [...] Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni.”³³ Ehhez járul még az a körülmény, hogy a tanú számára nehezebb feladat lehet egy (talán) soha nem látott személy azonosítása, mint az események tanúvallomás körében történő felidézése.

Peters szerint ahhoz, hogy egy azonosítás sikeres lehessen, szükség van megfigyelő képességre, megfigyelési lehetőségre, az emlékezetbe vésés és megőrzés képességére, önkritikára, valamint önállóságra. Csak ezek együttes megléte adhat lehetőséget a helyes felismerésre, ez azonban a legtrikább esetben adatik meg, így mindenképpen számolni kell bizonyos hibaszázalékkal.

Ám a felismerésre bemutatás végkimenetelét övező kétségek és bizonytalanságok is devalválhatják az eljárás hasznosságát, ezáltal kimenetelének a súlyát, ami hosszú távon e bizonyítási eljárás nem megfelelő alkalmazásához, ez pedig ugyancsak tévedésekhez vezethet.

Ahogy *Bócz Endre* is megfogalmazza: „az azonosító vallomása, különösen a vádoltak az erőszak áldozata által történő azonosítása, a bírói té-

³³ Hans-Jörg Odenhal: Die Gegenüberstellung im Strafverfahren. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992, S. 19.

vedések leggyakoribb oka. Az arcok különösen alkalmasok arra, hogy érzelmek által színezett attitűdöket és belőlük következő reakciókat válsanak ki. Az emberek ritkán elemeznek arcokat részletekbe menően; szinte mindenki az első látásra nyert általános benyomásokra alapoz. A felismerésbeli tévedés megingathatatlan bizonyosságot plántál a tanúba, és ez nagyon megtévesztő azok számára, akik nincsenek tisztában a tévedés lehetőségével. [...] Feltételezve, hogy a tanú emlékezete aránylag jó, a felismerésre bemutatás veszélye az, hogy a tanú önkéntelenül is azt várja, a bemutatottak között van a bűnös, ezért rámutat arra, akit a leginkább hasonlónak lát ahhoz, akit az eset alkalmával látott. A felismerésre bemutatás ezért valójában csak annak a megállapítására alkalmas, hogy a bemutatottak közül a leginkább a vádlott hasonlított az elkövetőhöz.”³⁴

A levezetésből következően sokszor nem is felismerés történik, hanem csak annak eldöntése, hogy a hatóságok rendelkezésére álló személyek vagy azokról készült nyilvántartási képek közül ki, illetve melyik hasonlít a leginkább a keresett személyhez. Ez a jelenség nagy valószínűséggel nem védhető ki, hiszen éppúgy a tanú emlékezetéhez köthető, mint a helyes felismerés. Mindazonáltal sok esetben ez a jelenség is segítséget nyújthat a hatóságoknak. Bár azt szeretnénk, ha maga a felismerés „tisztá”, befolyásmentes, mondhatni ideális keretek között jönne létre, ám a gyakorlatban az emberi elme gátat szab ennek. Egyetértve e körben *Handrik Adállal*, mégsem feltétlenül probléma ennek a sokkal inkább válogatásnak nevezhető jelenségnek az alkalmazása.³⁵ Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a jegyzőkönyvekből ki kell tűnnie, hogy csak hasonlóságról van szó, és nem egyezéséről, azonosításról.

Egyesek már odáig mennek következtetéseikben a tanúvallomások megbízhatatlanságát észelve, hogy minden tanú hajlamos fikciós elemekkel dúsitani a vallomását. A tanúvallomást befolyásoló tényezők csorbíthatják a vallomás megbízhatóságát, pedig a tanúvallomásról felvett jegyzőkönyv a leggyakoribb bizonyíték, és szinte nincsen olyan ügy, ahol ne lenne egy-két tanú. Helyesen mondja *Elek Balázs*: „Azonban leggyakoribb eszközként, a legnagyobb hibaforrást is jelenti, hiszen ha téves vallomásokra épít a hatóság tényállást, tévesen alapozhat meg büntetőjogi felelősséget.”³⁶ „Az ilyen vallomás értékelésénél a kriminalisztika lehet a jogalkalmazó segítségére, hi-

34 Bócz Endre: A „keresztkérdés” rejtelméről I. Rendészeti Szemle, 2009/5., 100–101. o.

35 Handrik Adél: A justizmordok okai – tévedési források a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle, 2011/9., 41–63. o.

36 Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Belügyi Szemle, 2009/3., 89. o.

*szen az objektív igazság megismerése a cél, és ennek megállapításához a kriminalisztikának számos eszköze van, kezdve már a kihallgatási taktikánál.*³⁷ A kriminalisztikai és jogi garanciális szabályoknak a tanúvallomás szempontjából is kiemelkedő a jelentőségük, hiszen „*ha a vallomást tevőt nem úgy figyelmeztetik, hogy megértse a figyelmeztetés tartalmát, csupán üres garanciáról beszélhetünk*”³⁸.

Téves szakvélemény

Még mindig justizmordot „érő” hibát tanulmányozunk: a kutatások azt mutatják, hogy „végzetes” lehet a terheltre egy elhibázott szakértői vélemény. Ami abból is adódik, hogy *iudex factiként* számtalan ügyben „döntőbíróvá” válik a szerepe.³⁹ Az egyébként deklaráltan a szakmai kérdésekhez különleges szakértelemmel nem felvértezett hatóság, végső soron a bíróság éppen azért vette igénybe a szakértő (*expert*) személyét, csoportját, mert maga laikusként vagy kevésbé képzettként nem tudja megválaszolni a felvetődő szakkérdéseket. Paradoxonja ennek, hogy utána tőle/tőlük, a hozzá nem értőktől várjuk az adott szakvélemény értékelését, más bizonyítékokkal való összevetését, vitatását, szükség esetén elvetését. Ebben a folyamatban segíthet egy másik szakértő, aki lehet párhuzamosan véleményt adó, netán ellenőrző szerepet betöltő.

A szakértői tevékenység jellegéből következően elsősorban a krimináltechnika körébe tartozó – a szakvélemény elkészítéséhez szükséges vizsgálatok során felvetődő – hibák, tévedések fordulhatnak elő. Adódik azonban a kérdés, hogy a szakértőt, a véleményének kialakításakor, illetve ezt követően a szakértői meghallgatáskor befolyásolhatják-e olyan személyiségjegyek, illetve egyéb tényezők, amelyek végül tévedéshez vezethetnek.

E kérdés megválaszolásánál feltétlenül figyelembe kell venni a szakértői szerep azon sajátosságát, hogy a szakértő „*nem kerülhetett közvetlenül kapcsolatba a bűncselekmény elkövetéséhez tartozó eseményekkel, hanem azokat számára mindig tárgyi jellegű bizonyítási eszközök vagy személyek közvetítik*”⁴⁰.

³⁷ Varga Ágnes: A tanúvallomás szerepe a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 2010/3., 95. o.

³⁸ Fázsi László: Üres garancia – a tanú figyelmeztetésének gyakorlati kérdései. *Belügyi Szemle*, 2008/2., 59. o.

³⁹ Az ebben rejlő veszélyekre mutat rá Erdei Árpád is: „A hatóságok és a felek bizonyos értelemben »kiszolgáltattott« helyzetben vannak a szakértővel szemben: ellentétes bizonyítékok és nem szakmai természetű hibák hiányában »el kell hinnünk« a véleményben foglaltakat.” Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 242. o.

⁴⁰ Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006, 256. o.

Ennek fényében tehát megállapítható, hogy míg egy tanú az általa látott cselekmény emlékképéről számol be – amelynek esetleges hiányosságait a személyiségének megfelelően egészíti ki, s éppen a bizonytalanságok miatt befolyásolható a tanúvallomás mint végeredmény –, addig a szakértő a bűncselekménnyel kapcsolatos ténykérdésekről évek, évtizedek alatt megszerzett ismeretanyag, egy feltehetően/vélelmezhetően tévedésektől mentesen kialakult és rögzült tudás alapján nyilatkozik.

Mégis előfordulnak – az előbbi konkrét eseteknél (Dreyfus, Sacco és Vanzetti) is – hibázások. A kérdés az, hogy mi az oka, illetve mi lehet a forrása.

Ezek kivonatos, nem kimerítő jellegű felsorolására és csoportba rendezésére teszünk kísérletet a következőkben.

- a) a forenzikus nyom- és anyagmaradvány-minták (bűnjelek, corpus delicti) felkutatása, rögzítése, begyűjtésekor és sértetlen, keveredés- és szennyeződésmentes őrzésekor elkövetett hibák (például a megőrzési lánc szabályainak megsértése);
- b) a minták vizsgálatokor, összehasonlításokor elkövetett hibák;
- c) helytelen következtetések levonása (gondatlanság vagy megfelelő mélységű szakértelem hiányában);
- d) a szakértői vélemény hatóság (végső soron a bíróság, esküdtszék) általi meg nem értése, helytelen következtetés levonása;
- e) a szakértők hatóság általi befolyásolása miatti hibázás;
- f) a tudományosan elfogadott (világstandard) álláspont volt helytelen, ami a szakvélemény készítésekor még nem volt ismert (új tudományos eredmények felülírták a korábbi ismereteket).⁴¹

Látható a felsorolásból, hogy vannak a szakértő személyéhez köthető és azon kívüli okok. Elkerülésük, megelőzésük lehetőségei is ehhez igazodnak, amelyet e helyütt csak sommázva fogalmazhatunk meg.

A *b)–e)* okok gyökere a szakértő felkészültségében, tudásában, előadói készségében, tisztességében rejlik, tehát a szakértői testületnek csak ezekre érdemesek tagjai lehetnek. Neki kell érzékelnie és kimondania is, ha az *a)* pont-

⁴¹ Ilyen eset volt például: 1991-ben szabadon bocsátották a „birminghami hatost” – hat férfit, akiket tévedésből küldtek börtönbe még 1974-ben, kocsimáskában végrehajtott IRA-robbantások gyanújával. Csaknem húsz évet voltak fogságban, amikor kiderült, hogy a tárgyalás idején alkalmazott, robbanóanyagokat vizsgáló eljárás hibás. Kiderült ugyanis, hogy a Griess-tesztként ismert technika, amelynek célja a nitroglicerin jelenlétének bizonyítása, pozitív eredményt ad más, közösleges anyagok hatására is. Ilyen például a nitrocellulóz is, amelyet cigarettásdobozok és játékkártyák gyártásánál is használnak. A gyanúsítottak többsége, szerencsétlenségére, letartóztatását megelőzően dohányzott és kártyázott. Paul Roland: i. m. 193. o.

ban megjelölt anomáliákat észleli, ő maga pedig ilyen nem követhet el, ehhez köti esküje és szaktudása, szakmai tisztessége is. Amiről nem tehet, rajta kívül álló ok, az az *f*) pontban meghatározott tudomány állása szerinti döntés. Jelenleg is bizonyára vannak olyan szakmai elvi tételek, amelyek néhány év, évtized múlva, új kutatási eredmények alapján, érvényességüket veszítik.

Hamis beismerés

Meglátásunk szerint még napjainkban is erőteljes törekvés van a kriminalisták részéről, hogy megszerezzék a „bizonyítékok királynőjét”, a beismerő vallomást. Annak ellenére teszik ezt általában a világ minden részén, hogy paradigmaváltás van a kriminalisztikában: a személyi forrású adatokkal, bizonyítékokkal szemben a XX. század második felében a természettudományra épülő krimináltechnikai módszerek, a megszólaltatott „néma tanúk” (nyomok, anyagmaradványok) léptek előtérbe. A XXI. századra újabb váltásként, immár második generációs bizonyítékként pedig a digitális adatok, információk kapnak hangsúlyt.

Ez a törekvés, ez a kihallgatói szubjektumot belülről is „szorító vágy” óhatatlanul és folyamatosan ott van a kihallgatások légkörében. Ezt csak fokozza, ha a pusztá felvilágosításon – hogy a beismerés nyomatékos enyhítő körülmény – túlmenően szuggesztiót, befolyásolást is alkalmaz a kriminalista a kihallgatott irányába.

A kutatások és tapasztalatok szerint épelméjű, normális személyiségű, nem bűnös embernél külön ráhatás, külső körülmények között nem találunk „beismerést”. Annál inkább nem, mert ahogyan a pszichológiában már megfogalmazták, a tettes esetében „*a beismerő vallomás megtétele tulajdonképpen irracionális viselkedés*”⁴².

A racionális tagadás csak okkal mehet át „irracionális beismerésbe” egy nem bűnösnél. Tekintsük át, melyek lehetnek az okai, motivációi ennek a cseppet sem könnyű lelki-cselekvési „pálfordulásnak”, amely azzal a veszéllyel jár, hogy később a bizonyítási teherből adódó kötelességből (már neki kell bizonyítania a változtatás okát, a korábbi megalapozatlan beismerés alapját, körülményeit) vesztesen jön ki és bűnösnek nyilvánítják! Ezek az okok a következők lehetnek:

- a kriminalista manipulatív magatartása;
- a terhelt személyiségvonása;

⁴² Lásd erről részletesebben: Csernyikné Póth Ágnes: A kihallgatás pszichológiája. In: Csernyikné Póth Ágnes – Fogarasi Mihály: Kriminálpszichológia. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2006, 189. o.

- a terhelt társadalmi helyzete;
- azon belül az alacsony intelligenciahányados⁴³;
- a (súlyos) stresszhelyzet⁴⁴;
- a gyenge pszichikai alkat;
- az esetleges pszichiátriai betegség⁴⁵;
- vagy éppen „egy tál lencse”⁴⁶;
- az alkoholos vagy drogos (bódult) állapot a kihallgatáskor;
- magára vállalás más helyett érzelmi vagy kényszer (fenyegetettség, félelmi stb.) okból⁴⁷.

A felsorolásból kitűnik egy másik csoportosítási lehetőség is az okok és motivációk körében. Éspedig:

- a személyben rejlő okok, mint például: túlérzékenység, életkor, értelmi károsodás, mentális betegségek, befolyásolhatóság, egyéb jellemvonások;
- és a külső körülmények, mint például: a bezártság érzése, az őrizetbe vétel „sokkoló” hatása, az előzetes letartóztatás mint „puhító”, akaratlajító eszköz alkalmazásának érzete (és valósága)⁴⁸, az elnyúló kihallgatás, az esetleges megalázás, hamis (vagy téves) terhelő bizonyítékokkal szembesülés.

Végül egy harmadik, pszichológiai szempontú csoportosítás szerint:

- Az önkéntes hamis beismerő vallomás egy önvádoló kijelentés, amely rendőrségi nyomás nélkül, akaratlagosan történik. Ennek számos oka lehet, pél-

43 Példaként említhetjük a négy általános iskolai osztályt végzett P. Dénesen kívül Earl Washington esetét, aki szinte minden bűnselekményt bevallott, amit egyáltalán felvetettek a kihallgatók. Valószínűleg ez összefüggésben lehetett a 69-es IQ-jával. Badó Attila – Bóka János: i. m. 85–95. o.

44 Elek Balázs: i. m. 95. o.

45 Az amerikai gyakorlatban feltehetően ilyen lehetett Robert Lee Miller esete, akit „látomászerű” vallomása alapján ítétek halálbüntetésre állítólagos tettéért. Mint utólag kiderült, a bűnselekmény elkövetésével kapcsolatos „beismerő vallomására” leginkább a kihallgatást végző nyomozók vezették rá. Badó Attila – Bóka János: i. m. 51–60. o.

46 Különösen előzetes letartóztatásban levő személyeknél tapasztalható, hogy egy idő után már a legkisebb kedvezményért is (például egy plusz látogatófogadási lehetőségért) is „feladják” a küzdelmet, oly erős a vágy (a tartós hiány miatt) a „lencsére”. Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminallisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 371. o.

47 Az Innocence Project keretében végzett kutatások eredményeként a következő okokat határozták meg, amelyek közrejátszanak a hamis beismerő vallomások megtételében: kényszer, részegség, csökkent befogadóképesség, mentális károsodás, a jog nem tudása, erőszaktól való félelem, valós kár-, sérelemokozás, durva fenyegetés, a helyzet félreértése. <http://www.innocenceproject.org/understand/False-Confessions.php>

48 Herke Csongor kutatása alapján ismerjük, hogy az előzetes letartóztatás apokrif okai között szerepel a beismerés megszerzésének ez a speciális esete is, egyben helytelen kriminálaktikái eszköze. Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 114. o.

- dául: patológus szükséglet a hírnév és elismertség iránt, elmebetegség, nyomozási szálak összekuszálása, bűntársak eltitkolása, mentése.
- Kikényszerített beismerő vallomás, ha a terhelt a rendőri kihallgatás szélsőséges módszerei (kényszer, fenyegetés, „agymosás”, kifárasztás) következtében vall így.
 - Az elsajátított beismerő vallomások, amelyek a terhelt az azon téves feltevéséből következnek, hogy elkövették a kérdéses bűncselekményt. A terhelt stresszhelyzetét, kimerültségét és bizonytalanságát kihasználva egy befolyásoló kihallgatással, félrevezetéssel elérhetik, hogy a kihallgatott fejében reménytelenül összekeveredjen az igazság és a hazugság, elsajátítsa a bűntudatot és felülírja a bűncselekmény el nem követésével kapcsolatos képét az agyában.⁴⁹

Az „első csapás” hibái

Az O. J. Simpson-ügynél az elsődleges, helyszíni hibák hosszú listája életszerűen prezentálja, milyen sokrétű a hibázás lehetősége és azt is, milyen súlyos, helyrehozhatatlan, korrigálhatatlan következményei lehetnek a kezdeti szakmai melléfogásoknak, a krimináltaktikai, -technikai és -metodikai szabályok, útmutatások megszegésének. És ez az állítás mindkét irányban igaznak tűnik, akár a terhelt javára, akár a terhére szólóan. A nyomok, anyagmaradványok helyszíni, házkutatási (lásd M. János esetében) rögzítésének, „tisztán tartásának” hibái, a megőrzési láncok (*chain of custody*) megsértése kihathat a végző döntéshozatalra is mindkét irányban (felmentés–bűnösítés). Egyetlen elvi megelőzési lehetőség van mindezen (fel nem sorolható, szinte végtelen számú) hiba kivédésére: a kriminalistának maradéktalanul be kell tartania a már világszerte jól kimunkált krimináltaktikai, -technikai, -metodikai ajánlásokat.

Téves kutyás szagazonosítás

Egy kevésbé „veszélyes” hibaforrást tárgyalunk, mivel sokkal inkább feldehítést orientáló, semmint perdöntő szerepe van a kutyás szagazonosításnak. Mégis úgy látjuk, hogy szerepe nem elhanyagolható, hiszen az Sz. testvérek részben emiatt töltöttek hat hónapot előzetes letartóztatásban. (Még ha nem voltak is végül felelősségre őket, általuk el nem követett tettért.)

⁴⁹ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárársban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008, 90–95. o.

Nézzük, melyek lehetnek a szagazonosítási hibák forrásai (amelyek egyúttal magukban hordozzák a korrekciós, elkerülési válaszokat is)! Álláspontunk szerint a következőket jelölhetjük meg:

- A mai napig nem tudunk biztos ellenőrző vizsgálatokról, pontos és nagyszámú tesztekéről a kutya szagazonosítási hitelességéről (validitásáról) – nem vitatva, hogy szagérzékenysége kiváló, és alkalmas lehet a szagkiválasztásra, -azonosításra.
- Milyen mértékben? – kérdezhetjük az előző pont után, és az is kérdés, hogy az egyes kutyáknak milyen a megbízhatósági szintjük. Ezt ugyanis szintén mérni kellene, tudnunk kellene az egyes validitási értékeket. Sőt ezt folyamatosan ellenőrizni kellene, hiszen arról sincsenek megbízható kutatási adatok, hogy a kutyák életének melyik szakaszában milyen teljesítményre számíthatunk.
- Mindezen elvi kérdések után a konkrétumok között előfordulhat szagrögzítési, -tárolási hiba is (például vegyileg szennyezett helyről vagy használt textillel történik, nem steril üvegedényben őrzik).
- A szagazonosító kutya helytelen kiképzése (például szakszerű gyakorlások hiánya).
- A szagazonosítás hibás végrehajtása (a kutyavezető tudja a „célszag” helyét, és ez – például dicsérettel – befolyásolhatja a „biodetektívét”; a kutyának nincs egyértelmű azonosítási jelzése, így a kutyavezető vonja le a következtetést; nem az előírt területű helyiségben történik, vagy a szagmintákat egymástól nem az előírt távolságra helyezik el).

Perszeverantikus ragaszkodás a rossz verzióhoz

Meglátásunk szerint perszeverantikus (állhatatos ragaszkodás valamihez, módhoz, helyhez, időhöz, eszközhöz stb.) magatartás és gondolkodás a bűnelkövetőkkel szemben álló, bűnüldözést folytató kriminalisták (nyomozó hatóságok) oldalán is jelentkezik.⁵⁰ Mégpedig legfőképpen a felállított verziójához való, mondhatni makacs ragaszkodással, aminek veszélyét a K. Ede-féle móri ügy kellően példázza. A perszeverantikus veszély kétirányú lehet: egyrésztől ha a verzióban nincs benne a tettes, akkor holtpontra (*cold case*) jut a

⁵⁰ Itt jegyezzük meg, hogy ilyen jelenséget a védőügyvédek körében is észlelhetünk. Megfigyelésünk alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy „mondd meg a védődet, megmondom a védekezésed”. Jól érthetően egyes védőügyvédek csak egyetlen verzióban tudnak gondolkodni szinte egész pályafutásuk alatt. Például az ügyfelek szinte mindig a tagadást választják, és ehhez perszeverantikusan ragaszkodnak is az egész eljárás során, az „elmondásukhoz” kötött védőügyvédjükkel együtt.

nyomozás, és ha továbbra is konokul marad a verzió a régi kerékvágásban, akkor nem is lesz eredmény, nem lesz meg a bűn elkövetője, a felderítés csorbul. A másik irány justizmord „szagú”; ha továbbgördül az eljárás a rossz verzió alapján előállított, megterhelt személy ügyében, ha az eljárás többszakaszúsága sem hozza a kontrollt, akkor végzetesen téves marasztalás születhet.

Szembesítési hibák

Nem a végzetes hibák közé tartoznak, ezért is hagytuk a végére. Nem születik belőle justizmord, mégsem szolgálja a bűnüldözést, ha rosszul hajtják végre. Ellenkezőleg, a szakszerűen végrehajtottnál van esély a valóság feltárására, nem véletlenül nevezik a szembesítést „igazságkereső” módszernek is.

A leggyakrabban elkövetett szembesítési hibák felsorolása a tanulságok levonása és a megelőzésük érdekében is fontos. Kutatásunk szerint ezek a következők:⁵¹

- A szembesítést végző nem készül fel, elmarad a megtervezés, hiányzik az alapos személy- és ügyismeret.
- Taktikailag túl korai vagy már elkésett az időzítése.
- Felismertetés helyett végzik el.
- A szembesítendőket ugyanazon a helyiségben várakoztatják a szembesítés előtt.
- A szembesülő a szemébe mondja még a rokonsági, ismerősi, egymás közötti viszony fokot is.
- A végrehajtásért felelő hatósági személy ismerteti a vallomás(ok) lényegét, nem a szembesítettek vallanak a másik szemébe.
- Lényegtelen, „irreleváns” kérdésekre folyik a szembesítés, illetve a kérdések érthetetlenül bonyolultak, homályosak.
- A vallomások sematikus ismétlése és azok jegyzőkönyvezése folyik érdemi aktus nélkül.
- Nem történik meg a szemkontaktus, a szemébe mondas.
- A szembesítettek a nyomozóknak vallanak, nem egymásnak, nem egymásra nézve.
- Kettőnél több személyt szembesítenek egyidejűleg.
- Tényleges ellentmondás nélkül is szembesítést tartanak.
- Hallomástanút szembesítenek ténytudóval.

⁵¹ További részletek olvashatók még a témában Fenyvesi Csaba: A szembesítés. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002.

- Nem biztosan állító („nem tudom biztosan, lehet, hogy így-úgy volt”) vallomást tevőt szembesítenek ténytudóval.
- A cselekménykor súlyos ittasságából eredő (megalapozottnak tűnő) emlékezetkiesésre hivatkozó személyt szembesítenek ténytudókkal.
- A nyomozó blöfföt⁵² vet be a szembesítés közben.
- A szembesítést végző határozatlan, türelmetlen, durva, megalázó, fenyegető, goromba, nyers, szarkasztikus hangnemet használó, erőteljesen elfogult (stb.), nem kompetens, és ez érezhető is.
- Féldoldalú szembesítést tartanak, amikor a terhelt (akár előzetesen már) megtagadta a vallomástételt.
- Zárt láncú videohálózaton keresztül történik a személyek között a szembesítés.
- A terhelt számára eddig ismeretlen adatokat, bizonyítékokat tárnak fel és adnak át (cserébe semmit nem kapva) a szembesítéskor.
- A szembesítés személyeskedő, durva vitává válik, amely akár tettelességbe is torkollik.
- A szembesítéskor nem ügyelnek a személyi és tárgyi biztonságra.
- Folyamatosan fenyegető, szidalmazó, presszionáló, „belebeszélő” magatartást tanúsító szembesítőnél, esetleg védőnél, tanú ügyvédjénél a nyomozó nem szakítja meg, nem állítja le a szembesítést, illetve kiengedi kezéből az irányítást.
- Csak a gépelésre koncentráló személy „vezeti” a szembesítést (valójában nem vezeti).
- A szembesítettek végig állnak.
- A hatósági végrehajtás lélektelen, sematikus, rutinszerű, a nyomozó előre céloz rá, hogy semmi értelme sincs.
- A végrehajtáson semmiféle feszültség, „atmoszféra” nem alakul ki.
- Hatósági prekoncepciónak megfelelő, torz (hibás, hiányos) jegyzőkönyvvezés.
- A vallomásváltoztatás után nem történik meg azonnal a folytatólagos kihallgatás vagy helyszínelés (helyszíni kihallgatás).
- Végül az már nyomozástaktikai hiba, hogy elmarad (elhagyják) a szembesítést ott, ahol kellene és lehetne tartani (nincs kizáró ellenérv, és eredménytelenség).

⁵² Itt a „blöff” elnevezésen az akarati szabadságot befolyásoló – nem engedett és nem javallott – megtévesztési kísérletet értjük. Lásd erről részletesebben Szijártó Eszter: A krimináltaktikai blöff. Belügyi Szemle, 2013/5., 48–64. o.

Miután a felismerésre bemutatás az első helyen áll a „veszélylistán”, nem haszontalan megfogalmazni a „veszélytelen” szembesítéstől való elhatárolását. Annál is inkább, mert az iménti felsorolás harmadik francia bekezdésében utalunk arra, hogy a gyakorlatban többen összekeverik a két nyomozási metódust.

Tehát összehasonlítva a felismerésre bemutatást és a szembesítést, elmondhatjuk, hogy:

- Mindkettőben szembeállítás van, azonban gyakorta a felismerő védelme érdekében már csak francia- (egyirányúan átlátható, „detektív-²³) tükrön keresztül történik ez. Céljukban és taktikájukban is eltérések vannak, hiszen itt a személyazonosítás és nem a vallomás-ellenőrzés áll a középpontban.
- A felismertetés lehet titkos (rejtett, leplezett) is, a szembesítés sohasem. Az csak nyílt lehet, akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakban. A felismerő vonakodása, ellenállása esetén is végrehajtható, kikényszeríthető (legrosszabb esetben fénykép segítségével), míg a szembesítést nem lehet, illetve nem szabad a szembesülő akarata ellenére végrehajtani.
- A felismerésnél a múltban rögzült személyképet, emlékképet kell összehasonlítani a felismerő elé táruló valós személyekkel, míg a szembesítésnél fel kell idézni az emlékképeket, azokat aktivizálni (reprodukálni) és közvetíteni is kell.
- Mindíg több személyt mutatunk be a felismerőnek, szembesítésnél pedig mindig csak egy személy ül vele szemben. Az előbbit többes vagy választásos, az utóbbit egyéni konfrontációnak is nevezhetjük.
- Ha a felismerésre bemutatásnál hibázik a felismerő, annak végzetes következményei lehetnek, szinte korrigálhatatlan az eljárásban. A tapasztalatok és kutatások szerint a későbbiekben erőteljesen ragaszkodnak a felismerők a hibás döntésükhöz, ami sok esetben – látható az említett ügyekben is – justizmordhoz vezetett, vezethet. Az első felismerést (és ebbe beleértendő az előzetes fényképfelmutatás is) követő minden további megismételt felismerés híján van minden bizonyítási értéknek. Ezzel szemben a szembesítésnél ilyen eredményű, súlyú hiba és tévedés nem igazán fordulhat elő, ezzel nem azt állítjuk, hogy egy esetlegesen téves, hazug vallomásnak nem lehet káros, tévútra vivő hatása. Ám a bizonyító erő jóval kisebb!
- A felismerésre bemutatás jóval nagyobb, alaposabb előkészületeket kíván, mint a szembesítés, továbbá megismételhetetlen is. Ezen felül gyakran helyhez, szituációhoz kötődő, ami nem követelmény a szembesítésnél. Sőt kifejezetten hátrányos lehet, ha nem az erre a célra alkalmas, erre készített kihallgatóhelyiségben történik (például bv. intézetben, kórházban).

- A felismerésnél fontos, hogy a felismerendő személy(ek) eredeti, bűncselekménykori állapotának megfelelően jelenjen meg, vegyen részt az eljárásban, mert minden változás, változtatás (haj-, szakáll-, bajuszviselet stb.) megnehezíti, néha ellehetetleníti a cselekményt. A szembeállításnál ilyen követelmény nincs, a személy fizikai, külső változása nem befolyásolja a szemkontaktust.
- Az is fontos elvi tétel, hogy nem helyettesíthetők egymással, azaz nem lehet szembeállítás keretében felismerést tartani, és felismerés keretében nem lehet szembeállítás tartani. Időrendiségük is jelzi a különbséget, mert tilos szembeállítás után felismerésre bemutatást tartani, ám felismerésre bemutatás után engedett a szembeállítás.
- A felismerésre bemutatásnál előfordulhat spontán forma is. A leggyakoribb eset, amikor körözési kép alapján ismernek fel keresett elkövetőket az utcai forgatagban a járókelők, ám olyan is előfordult, hogy bírósági vagy rendőrségi folyosón véletlenül arra haladó személyben ismertek fel korábbi tettest. Spontán szembeállításról, tudatosság nélküli szemébe mondásról nemigen beszélhetünk.
- A felismerési eljárás hangtalan, nincs kölcsönös párbeszéd, vita, személyes konfliktus, a szembeállítás pedig „hangos”, kimondó. Ez még akkor is igaz, amikor siketnéma személyt szembeállítunk jeltolmács segítségével, akkor ugyanis a tolmács a szembeállító „hangja”. Néma szembeállítás nem létezik. Felismertetésen pedig legfeljebb a felismerő nyilatkozata – jegyzőkönyv számára tett kijelentése – jelenik meg hangként, ám nem a felismerendők körében, nem azok előtt, nem velük konfrontálódva. Vak felismerő és felismertett személy lehet, mivel létezik hangfelismerés is, de a szembeállításnál a vak személyt nem javasoljuk fő szabályként. Valódi szemébe mondás és nézés híján ugyanis a pszichológiai alap is kiesik, nézetünk szerint, ám kivételes esetben felvetődhet a szánalom érzése mint „igazságlendítő” erő kihasználása.
- A szembeállításnál mindig van előzetesen két ellentmondó vallomás, a felismerésnek ez nem előfeltétele. Lehet, hogy csak egy tanúvallomásunk van, és most keressük a lehetséges terheltet, aki majd nyilatkozhat utólag, ha szükség van rá, illetve ha vallani kíván.

Sommázat, következtetések

Mindezek alapján, mintegy a tanulmány összegzéséeként összeállíthatjuk a leggyakoribb magyar justizmordok okait is. Még ha százalékokat (pontos

arányokat) nem tudunk is, mivel ahhoz egy külön (nagyobb merítésű) vizsgálat, kutatás lenne szükséges. Becslésünk szerint nagyjából olyan arányban foglalnak helyet az egyes veszélyokok⁵³, mint az angolszász országokban (Angliában, Ausztráliában, az Egyesült Államokban), ahol állam (kormány) által támogatott bizottságok, vizsgálati szakemberek tekintették át részben lakossági bejelentések, részben saját kezdeményezésük alapján a kritikus, kétséges ügyek aktáit, és kezdeményeztek többször új eljárást (*retrial*), felülvizsgálatot.⁵⁴ A felsorolt és kiragadott e fejezetbeli esetek, illetve a már korábbi fejezetekben megjelölt problémás ügyek megengedik azonban azt a következtetést, hogy lényeges eltérés – a hiányzó koholást leszámítva – nincs az okhálózatunkban, az hasonló (majdhogynem megegyezik) az angolszász felmérésekben találhatóakkal. Ebből következően a már kifejtett megelőzési, elkerülési lehetőségek és eszközök is hasonlóak a magyar viszonyok között is.

Mindezek után, meglátásunk szerint, a következő konkrét okokat jelölhetjük meg mint hazai justizmord-veszélyforrásokat:

- téves felismerésre bemutatás mint leggyakoribb és „legveszélyesebb” „Achilles-sarok” (Sz. testvérek, K. János, K. Ede);
- ezzel is szinkronban a tanúk tévedései (K. János, M. János, K. Ede);
- a hamis beismerő vallomás (K. János, P. Dénes, V. László);
- nyomozó hatósági hibák az első csapásnál (helyszíni szemlén, forrnyomos intézkedéseknél, kutatásnál) (M. János-ügy kutatási hibái, K. Ede-ügy felületes igazoltatás)⁵⁵;
- megőrzési lánc (*chain of custody*) megsértése (R. Jozef)⁵⁶;

53 Azzal, hogy ellentétben az amerikaival, a magyar gyakorlatban nem tapasztaltunk „koholást”, mindazonáltal egyes esetekben felmerültek a hivatkozott „közvetett okok”, így a közvélemény nyomása (K. Ede), a terhelt kisebbségi csoporthoz való tartozása (P. Dénes), a nyomozó hatóságok elfogultsága, perszeveranciája (például K. Ede).

54 Lásd erről az Innocent Projectet, illetve: Stephen P. Savage – Sam Poyser – John Grieve: Putting wrongs to right: Campaigns against miscarriage of justice. *Criminology and Criminal Justice*, vol. 7, no. 1, 2007, pp. 83–105.; Hannah Quirk: Identifying miscarriages of justice. Why innocence in the UK is not the answer. *Modern Law Review*, vo. 70, no. 5, 2007, pp. 759–777. Egyes sejtések (becslések) szerint az Egyesült Államokban a bebörtönzöttek kettő-öt százalékáka nem bűnösként tölti a büntetését.

55 Gárdonyi Gergely is megfogalmaz egy gyakori helyszínszemle-hibát: „Sokszor előforduló hiba a gyakorlatban az, ha egy helyiségben vagy annak egy részében – ellentétben a többi helyiséggel – nincs kutatási nyom, akkor a szemlebizottság vélelmezi – sőt alkalmanként le is írja –, hogy az elkövető az adott helyen nem járt. Ez súlyos szakmai hiba. Azért mert egy adott helyen nincs látható kutatási nyom, nem jelenthető ki, hogy az elkövető abban a helyiségben vagy annak egy részében nem járt. Ezt a vélelmet a dinamikus szakaszban nyomkutatással meg kell erősíteni, vagy ki kell zárni.” Gárdonyi Gergely: A gondolati rekonstrukció korlátai. *Belügyi Szemle*, 2013/10.

56 A R. Jozef szlovák állampolgár által S. Zoltán sérelmére 1997-ben elkövetett robbantásos emberölési kísérleti ügyben ujjnyomtörödéket rögzítettek a fel nem robbant bombaszerkezet belsejében, ám ezt

- perszeverancia (K. Ede.);
- szagazonosítási hiba (P. Dénes, Sz. testvérek, V. László);
- szakvéleményhiba (például írásszakértői)⁵⁷;
- informátorhiba (K. Ede ügyében K. Attilaé)⁵⁸;
- kényszerintézkedések rosszul értelmezett taktikai alkalmazása⁵⁹;
- titkos nyomozási eszköz jogi kereteinek megsértése (kizárt bizonyítékká válik);
- védői tevékenység gyengesége (P. Dénes)⁶⁰;
- szembesítés (saját kutatásunk alapján számtalan hibával, sok ügyben, az előbbieken részletezve).

Végül megjegyezzük, hogy az angolszász államokban meglepően nagy számban bukkannak fel még napjainkban is – utólag másként értékelt – jus-

csak két év után azonosították. Utólag azonban nem volt rekonstruálható, hogy ki és milyen eljárással rögzítette a nyomot, annak mi volt az útja. Hiányos volt a fotózása is, a robbanóanyagot indokolatlanul megsemmisítették a mintavétel után, a gyújtószerkezetet, távirányítót pedig nem őrizték meg gondosan. Ismeretlen módon került ki a bűnelkövető egy tűzserzéshez, aki végül a tárgyaláson felmutatta, de az útját senki nem tudta igazolni. Az emberölés kísérletében jogerős felmentő ítélet született 2013-ban. Csak robbanóanyaggal való visszaélés miatt vonták felelősségre.

57 Az 1961-es szegedi ötös emberölésben a tettes „Itt jártam” szövegű kézírását hagyott a helyszínen, amelyet két tapasztalt igazságügyi szakértő – egymástól teljesen függetlenül – is azonosított Zs. M. gyanúsított kézírásával. Még idejében derült ki (Vargha László mint a harmadik írásszakértő véleménye alapján), hogy ezek tévesek, az iratot is és a bűncselekményt is V. Gyula hagyta maga után. Lásd Katona Géza: i. m. 186. o.

58 A móri nyomozás korai szakaszában jelentkezett már K. Attila önkéntes informátor, és mint tanú terhelő vallomást tett K. Ede ellen. A későbbiekben a huszonötmillió forintos nyomravezetői díjat is megkapta az információért. 2007-ben fény derült a vallomása hamisságára, azóta ismeretlen helyen tartózkodik a nyomravezetői díjjal együtt.

59 E körben Elek Balázs kutatását, Hack Péter tanulmányát, illetve a magunk tapasztalatát hozzuk érveként. „Újra meg újra fel kell tenni azonban a kérdést, hogy elfogadható-e a személyes szabadság korlátozása nyomozástechnikai célból.” Elek Balázs kérdésére a válasza: nem. Elek Balázs (2008) i. m. 94. o.; A hajdúsági idősebb és ifjabb B. Ferenc és fia ellen, végül felmentéssel végződött eljárásban hat éven keresztül voltak a mindvégig tagadó terheltek előzetes letartóztatásban – emeli ki Hack Péter a megalapozatlan kényszerintézkedéses ügyet. Hack Péter: i. m. 36. o.; végül: az egyik dunántúli vállalat mérnökét mintegy a nyomozási verzió „nyomatékként” előzetes letartóztatásba helyezték család gyantájával 2011-ben, azonban három hónap után szabadította az ügyészség, két év után pedig megszüntette a nyomozást a végig következetesen és részletesen védekező terhelttel szemben, arra hivatkozással, hogy a bűncselekményt nem a terhelte követte el.

60 P. Dénes ügyében (a terhelten túlmenően) a kirendelt védője sem fellebbezett az elsőfokú marasztaló határozat ellen. Ami szintén azt mutatja, amit a saját kutatási eredményünk, hogy az ügyek jelentős részében nem beszélhetünk az európai standard (EctHR) szerint megkövetelt „hatékony” védelemről. Lásd erről részletesen: Fenyvesi Csaba: A védőügypvéd. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 115–140., 177–231. o.

tizmordok. A magyar „latens” justizmordokra nincsenek megbízható adatok, lévén hogy nincs is olyan apparátus, szervezet, amely tudatosan dolgozna azon, hogy a „csontvázak kiessenek a szekrényből”, hogy kiderüljenek régi hibák. A hevesi, móri, tolnai esetek azt mutatják, hogy a terhelteknek (és az igazságszolgáltatásnak, a kriminalistáknak) a „legnagyobb rendőr, a véletlen” segített be, és derültek ki a más elkövetők. Ami pedig azt sugallja, sejteti, hogy előfordulhat: a „besegítő véletlen” hiányában lehetnek még nem bünyösként elítéltek a magyar viszonyok között is. Az eddig feltárt esetekből ezt nem állíthatjuk bizonyosan, és azt sem, hogy tendenciájában növekedés lenne tapasztalható. Ám mindannyian tudjuk, hogy ezekből az esetekből egy is sok, és a kriminalisták (jogalkalmazók) örök felelőssége, hogy ne járuljanak hozzá a számuk növekedéséhez.